

Οι Αργείοι και η τρικλοποδιά ή ο Ρίτσος πίσω από τη μάσκα

Δεν είναι άμοιρο σχολιασμού το γεγονός ότι ο Γιάννης Ρίτσος, εκτός από την ποίηση, τη ζωγραφική και τη μουσική, αγαπούσε και το θέατρο. Το 1945, μάλιστα, βρέθηκε στα βουνά με το «Θέατρο του Λαού της Αθήνας», όπου έκανε και τη γνωριμία του με τον Άρη Βελουχιώτη. Κι αυτή βεβαίως δεν ήταν η μόνη σχέση του με το θέατρο. Γιατί είναι γνωστό ότι ο Ρίτσος έγραψε θέατρο και οι θεατρικοί του ήρωες γνώρισαν την επιτυχία του πάγκου. Κι οι ήρωες αυτοί, πρόσωπα μυθικά κατά κύριο λόγο, με τη σειρά που φανερώθηκαν και στη χρονική στιγμή που αναδύθηκαν από την αχλύ του μύθου, αποτέλεσαν τη μάσκα, το προσωπείο, του εαυτού του. Το πρόσωπο, το όνομα και οι περιπέτειές του, δηλαδή, του επέτρεψαν να γίνει συγχρόνως ήρωας και αντιήρωας της ιστορίας, δρων πρόσωπο και θεατής του εαυτού του, που του έλαχε να πάθει και να μάθει πολλά, να σκαλίσει τα οικεία κακά μέσω της δικής τους περιπέτειας.

Τα μυθικά του πρόσωπα λοιπόν μιλούν για τη δική του ζωή ή εκείνος μιλά για τη δική τους, που είναι το ίδιο. Καβαφική η μέθοδος και δοκιμασμένη. Η ιστορία του παρέχει το κατάλληλο σκηνικό για να πει την άποψή του. Τα έπαθαν και άλλοι αυτά, τα είπαν και άλλοι και, με τον τρόπο του, θα τα πει και ο Ρίτσος, θα δώσει απάντηση στο ερώτημα που είχε απασχολήσει τον πνευματικό κόσμο, «τι πρέπει να κάνει ο πνευματικός εργάτης απέναντι στους θρησκευτικούς φανατισμούς που είχαν εξαπολύσει οι πολιτικές ορθοδοξίες του καιρού», κατά τη διατύπωση του Γιώργου Σεφέρη¹.

Ο Ρίτσος απόλυτα σαφής και πάντοτε παρών θα κάνει το χρέος του. Και κάποια στιγμή ο ηρωικός του αντίλογος θα γίνει αντιηρωικός. Ιδίως στην περίοδο 1968-1971, όταν νέες πολιτικές περιπέτειες και προβλήματα υγείας θα του δώσουν το έναυσμα. Διότι εκτοπισμένος, από το 1967 έως το 1971 στη Γυάρο, στο Παρθένι της Λέρου και σε κατ' οίκον περιορισμό στη Σάμο, θα έχει το χρόνο να επιχειρήσει τη δική του ιστορική ανασκόπηση και αναθεώρηση. Στις νέες του συνθέσεις τα

¹ Η Ανθούλα Δανιήλ είναι δόκτωρ Φιλολογίας, συγγραφέας, κριτικός λογοτεχνίας.

παλιά μοτίβα και οι χρησιμοποιημένες φόρμες θα επανέλθουν. Μόνο που τώρα ο σαρκασμός, η ειρωνεία και τα στοιχεία του παραλόγου θα είναι έντονα. Και τούτο συμβαίνει γιατί ο ποιητής περνά κρίση. Κρίση υγείας, κρίση φίλων και ιδεολογικής στέγης, κρίση μοναξιάς και ματαιότητας των πάντων, πράγμα που βιώνει δραματικά. Τότε είναι που οι μορφές του παρελθόντος, ο *Αγαμέμνων*, η *Χρυσόθεμις*, η *Ελένη*, ο *Αίας*, θα επανέλθουν στο προσκήνιο για να θέσουν ερωτήματα επαναπροσδιορισμού της ζωής και του νοήματος του αγώνα.

Τα μυθικά πρόσωπα του Ρίτσου μοιάζουν με τα έξι πρόσωπα του Πιραντέλο που ζητούν συγγραφέα γιατί αντιμετωπίζουν υπαρκτικό πρόβλημα. Έτσι, φαντάσματα της περασμένης ζωής, σοφά «με τόση πείρα» από τη γνώση που έχουν όσοι έχουν περάσει από την άλλη όχθη της ζωής, επανατοποθετούν το παλιό πρόβλημα σε νέα βάση. Του δανείζουν τη σκευή τους και τον διευκολύνουν να μιλήσει για τη δική του περιπέτεια ζωής και πνεύματος. Κι έτσι, πρωταγωνιστής, ήρωας και αντιήρωας, ξαναζεί και σχολιάζει, κρίνει και απαισιοδοξεί.

Μέσα από τις συνθέσεις του η Ιστορία έρχεται στο προσκήνιο και, όπως λέει και η Χρύσα Προκοπάκη, «αν κάποιος θα 'θελε να διαβάσει την ιστορία του αιώνα θα την έβρισκε ακέρια στην ποίηση του Ρίτσου: στα ποιήματα που την κατέγραψαν σαν χρονικό»². Αυτής της περιόδου, μια μικρή, σαρκαστική, σκεπτικιστική γεύση μας δίνει το ποίημα που ακολουθεί

Ο Ηρακλής κ' εμείς

*Μεγάλος και τρανός, σου λένε, τέκνο του Θεού, κ' ένα σωρό δασκάλιοι από πάνω: –
Ο γέρο-Λίνος, γιος του Απόλλωνα, ναν του μαθαίνει γράμματα
Ο Εύρυτος
την τέχνη του τοξότη' ο Εύμολπος, γιος του Φιλάμωνα,
τραγουδι και λύρα' και, το πιο σπουδαίο απ' όλα, ο γιος του Ερμή,
ο Αρπάλυκος
που τα παχιά, τα τρομερά του φρύδια πιάναν το μισό του κούτελο,
τούμαθε για καλά την τέχνη των Αργείων: – την τρικλοποδιά' –
με τούτην
κερδίζουν τα πιο πολλά, στην πυγμαχία, στην πάλη, και στα
Γράμματα ακόμα.
Όμως εμείς, τέκνα θνητών, δίχως δασκάλους με δικιά μας μόνο θέληση,
μ' επιμονή κ' επιλογή και βάσανα, γίναμε αυτό που γίναμε. Καθόλου
δε νιώθουμε πιο κάτω, μήτε χαμηλώνουμε τα μάτια. Μόνες
περγαμηνές μας: τρεις λέξεις: Μακρόνησος, Γυάρος και Λέρος,
κι αν αδέξιοι
μια μέρα σας φανούν οι στίχοι μας, θνηθηθείτε μονάχα πως γραφτήκαν*

*κάτω απ' τη μύτη των φρουρών, και με τη λόγχη πάντα στο πλευρό μας.
Κι ούτε χρειάζονται δικαιολογίες – πάρτε τους γυμνούς, έτσι όπως είναι, –
πιότερα ο Θουκυδίδης ο στεγνός θα σας πει απ' τον περίτεχνο τον
Ξενοφώντα*

(23.ΙΙΙ.68)

Το παραπάνω ποίημα ανήκει στη δεύτερη ενότητα της συλλογής *–Πέτρες, Επα-
ναλήψεις, Κιγκλίδωμα–* και γράφτηκε, όπως μας πληροφορεί ο ίδιος ο ποιητής,
στις 23 Μαρτίου του 1968, όταν ήταν εξόριστος στο Παρθένι της Λέρου. Μέρους
εθνικής έξαρσης, λόγω της παλιγγενεσίας που σε δυο μέρες έρχεται, και σκεπτικι-
σμός καβαφικός που μας πάει κατευθείαν στο «Πάρθεν»...

Θα μπορούσαμε άνετα να το χωρίσουμε σε δύο μέρη: το πρώτο, με τον μυθικό
ήρωα σε πρώτο πλάνο, και το δεύτερο με το «εμείς». Και «ο μύθος κρύπτει νουν
αληθείας» λέει ο Κάλβος, και η ιστορία επαναλαμβάνεται, λέει η πείρα και η λαϊ-
κή σοφία.

Κοιτάζοντας τα «τρανά» ονόματα, όπως θα έλεγε κι ο Σικελιανός των φοβερών
δασκάλων του Ηρακλή, θαυμάζουμε. Μα δεν είναι ανάγκη να είσαι «τέκνο Θεού»,
αφού ως θεός έχεις κληρονομικά όλα τα ταλέντα. Από την άλλη και «τέκνο Θεού»
να μην είσαι, με τέτοιους δασκάλους επόμενο είναι ότι θα πρωτεύσεις. Στα γράμ-
ματα, στις καλές τέχνες, στις πολεμικές και στην τρικλοποδιά. Εδώ βρίσκεται και
η ουσία της αξιοκρατικής διάκρισης του θεϊκού γόνου. Με την τρικλοποδιά

*με τούτην
κερδίζονται τα πιο πολλά, στην πυγμαχία, στην πάλη, και
στα Γράμματα ακόμα*

Η έμφαση, «με τούτην» δεν είναι τυχαία, αντιθέτως είναι σαφής. Ο σαρκασμός
επίσης, η ειρωνεία το δίχως άλλο. Ό,τι και να είσαι, όποιον δάσκαλο και να έχεις,
η τρικλοποδιά είναι το μέσον να αναρριχηθείς στο χώρο.

Και τώρα ας περάσουμε στο «εμείς».

*Όμως εμείς, τέκνα θνητών, δίχως δασκάλους, με δικιά μας μόνο
θέληση,
μ' επιμονή κ' επιλογή και βάσανα, γίναμε αυτό που γίναμε. Καθόλου
δε νιώθουμε πιο κάτω, μήτε χαμηλώνουμε τα μάτια*

Εδώ ο ποιητής δείχνει εκείνο το «τραγικά αυτοδίδακτοι» του Σεφέρη, και νιώ-
θει υπερήφανος. Ωστόσο, νιώθει πικρία για την τρικλοποδιά στην οποία με υπε-
ρηφάνεια αντιπαράθετε τις δικές του περγαμινές: τη Μακρόνησο, τη Γυάρο, τη

Λέρο. Στις πράξεις του που έγιναν με τη δική «μόνο θέληση», για ένα curriculum vitae για το οποίο κρατά ψηλά το κεφάλι.

Η υποθετική πρόταση που ακολουθεί, η απλή σκέψη του λέγοντος, ας πούμε,

Κι αν αδέξιοι μια μέρα σας φανούν οι στίχοι μας,

πρόταση που μας θυμίζει τους «ποιητές άδοξοι που 'ναι» του Καρυωτάκη, και που επανέρχεται αργότερα στην «Τελευταία προ Ανθρώπου εκατονταετία»:

Μεθαύριο / που θα περνάτε μες στον ήλιο με σημαίες κι εργαλεία / μπορεί και κάποιος να σταθεί και να ρωτήσει: /

«Ποιος νάγραψε με τόσο αδέξια γράμματα τούτη την πινακίδα;» /

και κάποιος ίσως να θυμάται και να πει: «Ο Γιάννης Ρίτσος - ποιητής της τελευταίας προ Ανθρώπου εκατονταετίας»

Η πρόταση λοιπόν αυτή φέρνει στην επιφάνεια την αγωνία για την επιβίωση του έργου. Κι επειδή οι συνθήκες δεν είναι αμελητέες, προβαίνει σε μια ακόμη διευκρίνιση:

θυμηθείτε μονάχα πως γραφήκαν

κάτω από τη μύτη των φρουρών, και με τη λόγχη πάντα στο πλευρό μας

Σαν εσταυρωμένος Χριστός, με τη λόγχη του Ρωμαίου φρουρού στο πληγωμένο σώμα του, ένα σώμα που καταφέρνει να ξεγλιστρά από το θάνατο, σαν το κυκλάμινο που βρίσκει χρώματα κι ανθεί και μίσχο και σαλεύει, σαν την πληγωμένη πατρίδα, σαν τον Άδωνη που ο ποιητής του θρηνεί:

Η ομορφιά σου είναι πληγή στο πλευρό του κόσμου³

Οι πληγές του λοιπόν είναι η ομορφιά του, και τα ξερονήσια, που είχαν την τιμή να γίνουν οι γενέθλιοι τόποι των στίχων του.

Γι' αυτό και οι στίχοι, με τη λόγχη στο πλευρό του, κάτω από το βλέμμα του φρουρού, είναι αδέξιοι και γυμνοί από μελίσματα. Αλλά και οι εποχές δεν είναι κατάλληλες για τέτοια. Δεν είναι τυχαία λοιπόν η προτροπή του να δούμε τους στίχους του «γυμνούς, έτσι όπως είναι». Όσο για την αναφορά του στον αρχαίο ιστορικό

*πιότερα ο Θουκυδίδης ο στεγνός θα σας πει απ' τον περίτεχνο τον
Ξενοφώντα*

ούτε κι αυτή είναι τυχαία. Μ' αυτήν περνάει στη θέση εκείνου που του έπεσε ο τραγικός κλήρος να ζησει τη συμφορά του Πελοποννησιακού Πολέμου, να ζησει το λιμό, να ζησει εξόριστος και να είναι αυτόπτης μάρτυρας των συμφορών που εξιστορεί. Κατά κάποια πικρή σύμπτωση σε όλα με του Θουκυδίδη μοιάζει και η ζωή του Ρίτσου, ο οποίος ακόμα και το λιμό της Αθήνας έζησε το 1942, οπότε και κινδύνεψε να πεθάνει. Κι ακόμα και οι δύο έχουν γράψει «Επιτάφιο», ο Θουκυδίδης για τους νεκρούς του πολέμου, που όμως γίνεται ύμνος στην Αθήνα, και ο Ρίτσος για τον νεκρό διαδηλωτή που όμως γίνεται έπαινος για το λεβέντη ή «Άσμα ηρωικό και πένθιμο», κατά τον τρόπο του Ελύτη. Η τραγικότητα των στιγμών, ο εμφύλιος σπαραγμός, η κατεστραμμένη πατρίδα, ο θρήνος και ο έπαινος, όλα γυμνά μεταποιούνται σε στίχους, χωρίς ωραιοποιήσεις.

Για να επανέλθουμε στον ρωμαλέο Ηρακλή, τι θέλει να πει ο ποιητής μ' αυτό το ποίημα; Είναι σαφές πως εκείνο που τον βασανίζει δεν είναι το πολιτικό μας πρόβλημα. Τουλάχιστον δεν είναι αυτό μόνο. Η ματιά του Ρίτσου δεν είναι μικροσκοπική. Είναι μακροσκοπική, περισκοπική. Στο περισκόπιό του βρίσκει τον ελληνικό κι όλο ο κόσμος με όλο το παρασκήνιο. Εδώ που έφτασε, με τόση πείρα ήδη το έχει καταλάβει οι Ιθάκες τι σημαίνουν. Είναι άραγε άσχετη η «τρικλοποδιά» με το βραβείο Νόμπελ, για το οποίο προτάθηκε το 1968 και έκτοτε άλλες οκτώ φορές, χωρίς να του δοθεί; Ωστόσο πολλά άλλα βραβεία του δόθηκαν. Του Ρίτσου δεν του έλειψαν οι τιμές, τιμές που αφορούν και το έργο, και τον άνθρωπο, και τον αγωνιστή.

Από την απόσταση των εκατό χρόνων από τη γέννησή του και των είκοσι από το θάνατό του, μοιάζει να μας χαμογελά, αφού καλά το ξέρει πως

Η ζωή τραβάει την ανηφόρα με σημαίες και με ταμπούρα

και με τρικλοποδιές βεβαίως.

Σημειώσεις

1. Βλ. Γιώργος Σεφέρης, «Η τέχνη και η εποχή», *Δοκιμές*, τόμ. α', Ίκαρος, 1974, σ. 264.
2. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*, Κέδρος, Αθήνα 2000, σ. 9.
3. Βλ., Γιώργος Σεφέρης, *Αντιγραφές*: Σίδνεϋ Κηζ, «Θρήνος για τον Άδωνη», σ. 137.

Ο δικός μου Γιάννης Ρίτσος

Ομολογώ εξαρχής ότι αγαπώ τον Γιάννη Ρίτσο. Θαυμάζω απεριόριστα την ποίησή του, τη στάση του και το ήθος του. Δεν είμαι φιλόλογος ούτε κριτικός της ποίησης. Είμαι ένας καλλιτέχνης που λατρεύει την ποίηση και τους ποιητές και μια από τις εμμονές μου είναι να ξεκλειδώνω μουσικά τους κόσμους τους. Βεβαίως και δεν είμαι αντικειμενικός αφού ομολόγησα ήδη την αγάπη μου και το θαυμασμό μου στον Γιάννη Ρίτσο. Αλλά καθώς περνάνε τα χρόνια, αρχίζω να πιστεύω ότι ο δρόμος της αγάπης, της συγκίνησης, είναι ίσως ο μοναδικός δρόμος της προσέγγισης της μεγάλης Τέχνης. Δεν θα ανακαλύψουμε ποτέ το βάθος των πραγμάτων, δεν θα ξεκλειδώσουμε τους κώδικες των στίχων και των συμβόλων, αν προηγουμένως δεν παραδοθούμε στον ποιητή.

Φτάνουν πια οι ψυχρές αναλύσεις, τα θεωρητικά σχήματα, τα κείμενα που γεμάτα ναρκισσισμό αδιαφορούν για το αντικείμενό τους, και η καλλιτέπεια τους γίνεται αυτοσκοπός, και κυρίως οι προκατασκευασμένες θεωρίες που προσπαθούν να επιβεβαιωθούν αυτές έναντι του κρινόμενου έργου. Και βεβαίως φτάνει η μετατόπιση ευθυνών στο χρόνο που κάποτε θα μιλήσει. Αρκετά με τις πιστώσεις, την τσιγκουνιά και την αυταρέσκεια των κρινόντων. Ας μιλήσουμε για το σήμερα, ας ονοματίσουμε τους μύθους του αύριο. Ας ρισκάρουμε. Κι ο Παλαμάς μίλησε για τον Ρίτσο εγκαίρως και με καταλυτικό τρόπο «...Παραμερίζουμε Ποιητή για να περάσεις...»

Παρά την άμεση αντίδραση του Κωστή Παλαμά, ήταν πολύ άσχημη η υποδοχή που επιφύλαξε στον Γιάννη Ρίτσο η συντριπτική πλειοψηφία της καθεστηκικής τάξης των ομότεχνών του ποιητών, λογοτεχνών, κριτικών, αναλυτών. Από τη δεκαετία του 1930 και για δεκάδες χρόνια αυτό ακριβώς το κομμάτι του σιναφιού του προσπαθούσε να αποσιωπήσει το έργο του, να το υποτιμήσει, παραπληροφορώντας ή αποκρύπτοντας όσο μπορούσε τις εκατοντάδες μεταφράσεις ή τις θεατρικές παραστάσεις των έργων του που ανέβαιναν στο εξωτερικό. Οι λόγοι πολλοί και κάποιες φορές και πολιτικοί. Ακόμα και όταν ο Λουί Αραγκόν χαρακτήρισε το 1957 τη *Σονάτα του σεληνόφωτος* το καλύτερο ποίημα του 20ού αιώνα, εμείς το μάθαμε από τις εφημερίδες της Γαλλίας. Αν διάβαζες τότε δοκίμια για τη νεωτερική ποίηση, η αναφορά στον Ρίτσο ήταν το πολύ 5-6 γραμμές.